

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN: 2149 - 9225

Yıl: 4, Sayı:17, Aralık 2018, s. 131-141

Dr. Öğretim Üyesi Kadir KASALAK

Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, kadirkasalak@sdu.edu.tr

MİLLİ MÜCADELE'DE İNGİLTERE'NİN KÜRT POLİTİKASI VE BİNBAŞI NOEL

Özet

Mondros Ateşkes antlaşması sonrasında, İngilizlerin başlattığı işgaller, “milli mücadele” olarak nitelediğimiz Türk Milletinin bağımsızlık hareketinin temel dayanaklarından birini oluşturmuş, Bu hareket, Birinci Dünya Savaşını 3 yıl daha uzatmıştır. Bunun en önemli nedenlerinin başında; özellikle İngilizlerin Osmanlı Devletine karşı takip ettikleri siyaset ve Osmanlı Devleti üzerinde beslediği emellerin önemli rol oynadığını söylemeliyiz. 19. yüzyıl başlarından itibaren İngilizlerin, Osmanlı Devleti ve coğrafyasına ilgisi sanayileşmesiyle birlikte giderek daha fazla artmıştır. Güneş batmayan imparatorluğun, en önemli ayaklarından birisi Akdeniz havzası ve bugünkü “Ortadoğu bölgesi” olmuştur. İngilizler bu emellerini gerçekleştirme ve sürdürmede, kendi “himayeleri” altında bir “Kürdistan’ın” kurulmasının çok önemli olduğu düşüncesiyle “sözde self-determination hakkını” kılıf olarak kullanarak bölgeyi ele geçirmek için çeşitli faaliyetlerde bulunmuş, İngiliz istihbarat subayı Bnb. Noel’i bu amaçla bölgeye göndermişlerdir. Bu makalede “Milli Mücadele’de İngilizlerin Kürt politikası ve Bnb. Noel’in faaliyetleri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: İngilizler, Kürt politikası, Milli Mücadele, Bnb. Noel, Osmanlı Devleti.

KURDISH POLICY OF GREAT BRITAIN DURING THE NATIONAL STRUGGLE AND MAJOR NOEL

Abstract

The invasions initiated by the British after the Mondros Armistice Agreement were one of the mainstays of the Turkish nation's independence movement, which is described as national struggle. This situation also extended the First World War for three years more. One of the most important reasons for this was the British policy and goal towards Ottoman Empire. Since the beginning of the 19th century with the industrialization, the interest of the British in the Ottoman Empire and its geography had increased gradually. One of the most important pillars of the empire on which the sun never set was the Mediterranean basin and the Middle East region. The British thought that it was very important to establish a "Kurdistan" under their auspices to carry out these ambitions, and they were involved in various activities to seize the region by using the so-called self-determination right as a cover. British intelligence officer major Noel was sent to the region for this purpose. In this article, the Kurdish policy of the British in the National Struggle and the activities of major Noel will be examined.

Keywords: British, Kurdish Policy, National Struggle, Major Noel, Ottoman Empire.

1.GİRİŞ:

Milletlerin ve dünyanın tarihini etkileyen çok önemli atlama taşları diyebileceğimiz olaylar vardır. Bunlardan birisi de hem dünya tarihini hem de Türk tarihini etkileyen önemli olaylardan Çarlık Rusya'sının 1917 Ekim devrimi ile yıkılmasıdır. Ekim devrimi ile bir bakıma Türk Milleti'nin kötü giden kaderi değişmiştir. Elbette bu kaderin değişiminde bu olay tek etken değildir, ancak çok önemli bir etkindir.

Osmanlı Devleti'nin 3 Mart 1918 yılında Bolşevik yönetimiyle imzaladığı Brest-Litovsk Antlaşmasıyla Ruslar Osmanlı topraklarından çekilmeye başlamışlardır. Ancak Birinci Dünya Savaşında Rus ordusu içinde faaliyet gösteren Ermeniler Büyük Ermenistan hayalleriyle çetecilik faaliyetlerini sürdürmeye devam etmişlerdir. Bunun yanında İngiltere'nin kendi himayesinde "Kürt" devleti kurma faaliyetleri son aşamasına gelmiş gözükmektedir. Özellikle Mondros Mütarekesi sonrası işgallerle; büyük devletler olarak bilinen devletler politikalarını değiştiren, Osmanlı Devleti'ne bakış açılarında da bazı değişiklikler olmuştur.

"Yenidünya düzeni" kurma konusunda fikir ayrılıkları olan bu ülkeler, Paris Barış Konferansı ile bu düşüncelerini gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Barış konferansı adıyla toplanan ve günümüze kadar pek çok sorunun kaynağını teşkil eden (İkinci Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti'nin paylaşılması, vb. gibi) bu konferans Türk tarihi ve Türk milletinin geleceği açısından da önemlidir.

Öncelikle, Birinci Dünya Savaşı öncesi Rusya, Fransa, İngiltere, Amerika Birleşik Devlet-

leri ve İtalya gibi ülkelerin Osmanlı Devleti'ne karşı izledikleri politika ile savaş sırasında ve sonrasında izledikleri politikayı da ortaya koymadan Milli Mücadele hareketini iyi tahlil etmek mümkün değildir.

2. İNGİLTERE'NİN OSMANLI DEVLETİ'NE KARŞI TAKİP ETTİĞİ SİYASET

İngiltere'nin Osmanlı Devleti ile karşı karşıya gelmesi XVIII. yüzyıla dayanmakla birlikte, XIX. yüzyıldaki ilişkileri çok önemlidir. 1878 Berlin Antlaşması'na kadar bir denge politikası takip etmekle birlikte daha sonraki yıllarda Osmanlı Devleti'nin parçalanmasının kaçınılmaz olduğu öngörüsüyle, bu devletin parçalanması yolunda bir politika takip etmiştir. İngiltere'nin Berlin Antlaşması'na kadar takip ettiği politikayı ana hatlarıyla şöyle belirtmek mümkündür:

Berlin Kongresi aynı zamanda "'Osmanlı İngiliz ilişkilerinde dönüm noktası olmuştur. "İngiltere'nin yüzyıldır izlediği "Osmanlı İmparatorluğu'nun mülki tamamlılığını koruma politikası sona erdi." (Kürkçüoğlu 1978: 28). İngiltere, Osmanlı Devleti'nin artık yaşama gücünü kaybettiği kanısına vararak; Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparacağı topraklarla Rusya'ya karşı özel tedbirler alma yoluna gidecektir.

İngiltere bu yeni politikasına uygun olarak önce Rusya'ya karşı üs olarak kullanmak bahanesiyle 25 Mayıs 1878'de Kıbrıs adasını işgal etti. Daha sonra da 1882'de Mısır'ı işgali, Türk-İngiliz ilişkilerinin bozulma dönemine girdiğinin açık belirtisiydi.

İngiltere bu işgallerle de yetinmediği gibi Osmanlı'nın içişlerine karışmaktan da çekinmemiştir. II. Abdülhamit, İngiltere'den; Girit, Makedonya ve özellikle Ermeni sorununa karışmamasını isterken, İngiltere, bu konuda Osmanlı Devleti'ne baskıda bulunuyordu. İngiliz Başbakanı Salisbury, 1895 Haziranında Sadrazam Said Paşaya gönderdiği bir mektupta, İngiliz kamuoyunun Osmanlı imparatorluğu aleyhine döndüğünü belirterek "Ne Almanya, ne İtalya, ne Avusturya, İngiltere'nin şark meselesindeki politikasına engel olamazlar, Fransa, Rusya'ya sadıktır. Osmanlı Devleti'nin devamına yarayan şey yalnız İngiltere'nin Rusya ile müttefik olmamasıdır. Eğer ittifak vaki olursa tehlike son dereceye gelir. Osmanlı Devleti sona erer." (Karal 1962:139) diyerek tehdit ediyordu.

XX. yüzyılın başından itibaren İngiltere, Osmanlı Devleti'ne karşı siyasetini sadece boğazlar üzerine kurmuş değildir. Mücadelesi artık Asya Türkiye'si üzerine olup rakibi Rusya değil Almanya'dır. Bağdat-İstanbul demir yolu projesi de bunun en açık göstergesiydi. (Kürkçüoğlu 1978: 29) 1907 yılında İngiltere ve Rusya arasında bir antlaşma imzalanması, bununla birlikte İngiliz Kralı VII. Edward'la Rus Çarı II. Nikola'nın 8-9 Haziran 1908'de Reval'da buluşmaları Salisbury'nin yukarıda belirtilen "Eğer ittifak vaki olursa Osmanlı Devleti sona erer" dediği Rus-İngiliz birleşmesinin gerçekleştiğini gösteriyordu.

1908'den sonra Osmanlı Devleti'nin dış sorunlarında genel olarak pasif bir tutum izleyen devlet görünümü veren İngiltere, bu dönemde Osmanlı Devleti ile bir yakınlaşmaya girmekten dikkatle kaçınırken özellikle Mezopotamya'daki petrolerle ilgilenmekteydi. 1913'te W. Churchill'in görevlendirdiği bir heyet, hazırladığı bir raporda, Mezopotamya ve İran'daki petrol yataklarının İngiliz donanması için bir yakıt kaynağı olduğunu belirtiyordu. (Kürkçüoğlu 1978: 30)

İngiltere, İstanbul-Bağdat demir yolu projesine karşı olmasına rağmen 1913 yılından itibaren Osmanlı Devleti ile ilişkilerini düzeltmeye yöneliyordu. Osmanlı Devleti, İngiltere ile onaylamadığı için yürürlüğe girmeyen bir anlaşmayı 29 Temmuz 1913'te imzalarken, anlaşmayla Basra Körfezi'nde İngiltere'nin durumunun muhafaza edileceği ve Osmanlı Devleti'nin de bilhassa Kuveyt üzerindeki haklarını koruyacağını benimsiyordu. 19 Mart 1914'te İngiliz Dışişleri Bakanlığının girişimiyle Türk Petrol Şirketi İngiliz ve Alman hükümet temsilcilerinin de imzaladığı bir metinle yeniden düzenleniyordu. Böylece İngiltere Almanya ile de göstermelik de olsa uzlaşmaya yöneliyordu.

İngiltere, Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle yürürlüğe koyamadığı bir sözleşmeyi Almanya ile 15 Haziran 1914'te parafe etti. Bu anlaşmadan birkaç gün sonra 19 Haziran'da İstanbul'daki İngiltere ve Almanya Büyük Elçileri, Sadrazam Said Halim Paşaya başvurarak, Türk Petrol Şirketine Musul ve Bağdat'ı kapsayan bir petrol imtiyazı verilmesini istemişler, Said Halim Paşa da 28 Haziran'da verdiği cevapta bu isteği kabul ettiğini bildirmiştir. Fakat az bir zaman sonra savaşın çıkması bu konudaki görüşmelerin sonuçlanmasına engel olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin 29 Ekim 1914'te Almanya'nın yanında fiili olarak savaşa girmesi, İngiltere ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkileri kopma noktasına getirmiştir. İtilaf devletleri, boğazları elinde bulundurması dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığını sağlamak için çok çalışmışlar, fakat Osmanlı Devleti'nin isteklerini (kapitülasyonların kaldırılması, Ege adalarının geri verilmesi ve Mısır konusunun çözümü) özellikle İngiltere kabul etmemiştir. (Kürkçüoğlu 1978: 39) Osmanlı Devleti'nin savaştan önce halktan topladığı paralarla ismarladığı gemilere, savaş çıkınca İngiltere'nin el koyması Osmanlı kamuoyunda büyük bir tepkinin doğmasına neden olurken, İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin savaşa girmemesi halinde iki gemiyi vereceğini teklif etmesi de fayda vermedi.

İngiltere, Osmanlı Devleti savaşa girince Osmanlı Devleti'ni parçalama politikasına hız verdi. Bu amaçla 5 Kasım'da Osmanlı Devleti'ne savaş açmadan önce 3 Kasım'da Kuveyt'i himayesine aldığını ilan ederken, 5 Kasım'da da Kıbrıs'ı ilhak ettiğini, 18-19 Aralık'ta Mısır üzerine himaye kurduğunu açıklamıştır.

İngiltere, 1915 yılında Osmanlı yönetimine karşı Arapları ayaklandırmıştı. 30 Nisan 1915'te Yemen'in Sabya toprakları şeyhi Şeyh Seyyid'le, 26 Aralık'ta Suudi Şeyhi İbn-i Suut'la, 3 Kasım 1916'da da Katar Şeyhi'yle antlaşmalar yaptı. Osmanlı Devleti'nin 23 Kasım 1914'te ilan ettiği "cihad-ı ekber" ilanı da İngiltere'nin Araplar üzerindeki çalışmasıyla tesirsiz kalmıştır. Artık din ve hilafetin Müslüman topluluklar üzerinde istenilen tesiri göstermediğini belirten Cavit Bey, 18 Nisan 1915 günlü hatırasında şunları yazmaktadır: "Zossen'de Müslüman Ceza-yirli, Tunuslu üserayı ziyaret ettik. Kendilerine hilafetten, İslamiyet'ten bahsettim. Hiç "interesse" olmadılar (ilgilenmediler). Panislamizm (İslamcı) siyaseti takip edenler, uğraşmadan, çalışmadan böyle fikirler arkasından koşmak ve muvaffak olmanın mümkün olmadığını bu harpte anlamadılar mı bilmem." (Bayur 1983:330-331)

İngiltere, Osmanlı Devleti'ni içten çökertmek amacıyla gerek Hindistan gerekse Arap ülkeleriyle ilgili yoğun propagandasına önem veriyordu. 1915-1916 yıllarında ve daha sonraları

bu propagandalardan istediği sonucu alacaktır.

Şüphesiz ki, 1915 yılının Türk-İngiliz ilişkilerinde en önemli olayı Çanakkale savaşlarıydı. Boğazların ele geçirilmesi tasarısı daha savaşın ilk günlerinde gündemdediydi. Bu fikrin şampiyonu İngiliz Bahriye Nazırı Winston Churchill idi ve ona göre, Çanakkale Boğazı donanma ile zorlanırsa, boğazları ve İstanbul'u ele geçirmek mümkün olacaktı.

Bu amaçlarla İngiliz-Fransız donanması 19 Şubat 1915'ten itibaren Çanakkale Boğazı'nı zorlamaya başladı. 18 Mart 1915'te Türk milleti tarihin en büyük destanlarından birini yazmıştı. 250 bin zayıat veren Türk milleti "Çanakkale geçilmez" diyordu. Diğer taraftan ise Kut-ül Amare'de büyük yararlılıklar gösteriyordu. 1916, 1917 yılları bilhassa Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile Irak, Suriye ve Filistin bölgesinde yüz yüze geldiği bölgelerdi.

İngiltere bir yandan gizli antlaşmalarla Osmanlı Devleti'ni parçalamaya uğraşırken, diğer yandan da Orta Doğu'da üstünlük elde etmeye çalışıyordu. Nitekim 5 Mart 1917'de başlayan İngiliz ilerlemesi sonucunda Bağdat İngilizlerin eline geçmişti.

İngiltere Irak üzerinden Rus kuvvetleriyle birleşmeye çalışırken Rusya'da Bolşevik ihtilalinin çıkmasıyla Rusya savaştan çekilmişti. Fakat İngilizlerin taarruzları durmazken Osmanlı ordusu ise artık kendini pek de koruyacak güçte değildir. Bunun yanında Bağdat'ı geri almak ve Suriye'yi korumak amacıyla Yıldırım Ordusu kurulur.

1918 yılı başlarında İngilizlerin tek tük taarruzları vardır. Bu arada bu bölgelerde Arap aşiretlerinin yer yer İngilizlere karşı isyanları var ise de (bakınız: Kasalak 2016:429-438) istenilen başarı elde edilememekle birlikte İngilizler bu olaylardan tedirgin oluyorlardı. İki tarafın da pek çok zayıat vererek güçlerinden kaybetmeleri, İngilizlerin buradaki birliklerini azaltarak Fransa cephesine kaydırmaları sonucu Mondros Mütarekesi'ne kadar ufak tefek çarpışmalar devam etmiştir.

Osmanlı Devleti'ni parçalamak ve cezalandırmak isteyen İngiltere, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ne karşı Berlin Antlaşması'ndan sonra takip ettiği siyasete uygun olarak bir siyaset takip etmiştir. Bunun sonucunda Osmanlı Devleti'nin parçalanmasında en büyük pay sahibi olmuş bu gayretini Mondros Mütarekesi'nden sonra da sürdürmüştür. Sevr Antlaşmasıyla amacını gerçekleştirmek istemişse de bundan istediği başarıyı tam istediği şekilde elde edememiştir. Çünkü Türk milli mücadele hareketi İngilizler için en önemli engel olmuştur. Yine de bu amaçlarına ulaşabilmek için Kürtçülük faaliyetleriyle uğraşacaklardır.

3. PARİS BARIŞ KONFERANSI SÜRECİNDE İNGİLİZLERİN KÜRTLERLE İLGİLİ FAALİYET VE TUTUMLARI

Paris Barış Konferansı henüz toplanmadan Kürdistan konusundaki endişelerini İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe, 5 Ocak 1919'da Dışişleri Bakanı Arthur James Balfour'a gönderdiği yazıda görüşlerini aktarıyor ve şöyle diyordu: "Doğu Anadolu sorununun çözümleneceği son aşamada Kürt unsurunun hak iddiaları ihmal edilemez. Onlarla Ermenilerin hak iddiaları bağdaştırılmazsa, gelecek olayların tohumu atılmış olacaktır. Geçmişte Kürtler, Ermenilerin baskı altında tutulmasında araç olarak kullanılmışlar, fakat Türk yönetimi altında

kendileri de sıkıntı çekmişlerdir." (Sonyel 1973: 27) Kürt heyetinin bir muhtıra verdiğinden de söz eden Yüksek Komiser, Sivas, Ankara, Konya, Halep ve Adana illerinin nüfusunun bir kısmının; Erzurum, Van, Bitlis, Harput, Diyarbakır ve Musul'daki nüfusun ezici çoğunluğunun "Kürt" olduğunu ileri sürüyordu. Sonyel, bu muhtıradaki istekleri şöyle belirtir: "1.Kürtlere, sınırları

coğrafi olarak saptanmış bir ülke verilmelidir. 2.Bağlaşıkların Arap, Ermeni, Asuri, Keldani vb, küçük azınlıklara yaptıkları muameleden Kürtler de yararlanmalıdır. 3.Kürtlere İngiliz himayesi altında özerklik verilmelidir." (Sonyel 1973: 27)

Paris Konferansı'nın devam ettiği günlerde Kürt davasının lideri rolüne bürünen Şerif Paşa konferansa iki muhtıra ve bir de Kürdistan haritası sunmuştur (22 Mart 1919 ve 1 Mart 1920) Şerif Paşa bağımsız bir Kürt Devleti'nin sınırlarını şöyle çiziyordu : "Kafkas sınırında Ziven'in kuzeyinden batıya, Erzurum, Erzincan, Kemah. Arapkir. Besni ve Divicik'e; güneyde Harran, Erbil, Kerkük, Süleymaniye, Sina hattından İran sınırından Ararat'a kadar" (Sonyel 1973: 27).

Özerk ya da bağımsız Kürdistan kurma amacını güden İngilizler, bunu kendi himayeleri altında yapmak amacıyla çeşitli entrikalar çevirmek amacıyla Edward William Charles Noel, (1886 - 1940, Mondros Mütarekesi'nde Doğu Anadolu'da faaliyet göstermiş İngiliz istihbarat subayı) adında bir binbaşını o bölgeye gönderiyorlardı. (Edward William Charles Noel, 1886'da İngiltere'de dünyaya gelen Edward William Charles Noel, Birinci Dünya Savaşı sırasında 30 Mart 1915'te Süleymaniye'de, akabinde de geçici görevlendirme ile Nisan 1915'te İran'ın Ahvaz kentinde görev almış; 1 Kasım 1918'de ise yeniden Süleymaniye bölgesinde görevlendirilmiştir. Binbaşı Noel'in, 27 Eylül 1919'da 455 nolu kararla Mısır Seferi Kuvvetler Komutanlığı'na politik subay olarak atanmasına rağmen, Bağdat Sivil Yönetimi'nin kadrosunda görev yaptığı bilgisi oldukça ilginç bir durumdur. Durumun ilginçliği Noel'in görev yeri değişmiş olmasına rağmen, Noel'in görevinin değişmemesi hususundan kaynaklıdır. Anadili olan İngilizce haricinde Fransızca, Rusça, Farsça ve Kürtçe dillerine hakim olduğu bilinen Binbaşı Noel'in, 1918- 1923 aralığında Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Irak coğrafyasında Kürtlerle ilgili istihbarî amaçlı araştırmalarında Ermeniler de yer bulmuştur. Yalnız burada hemen ifade edilmesi gereken husus, Binbaşı Noel'in gerek Birinci Dünya Savaşı esnasında, gerekse savaş sonrası dönemde bölgede yapmış olduğu sondaj çalışmalarına dönük Türk bilim camiasında yeterli derecede araştırmaların yapılmamış olmasıdır. Bu çalışmadan bağımsız olmak üzere Binbaşı Noel ile ilgili hem kendi ülkesi olan İngiltere'de, hem de Türkiye'de bir bibliyografya çalışması yapılmamış olması nedeni ile hakkında sadece 1974 tarihinde hayata gözlerini yumduğu ile ilgili bilgiye bir kaynaktan rastlanılmaktadır) (Kartın 2014: 3)

13 Haziran 1919 tarihinde Bağdat İngiliz Komiseri Albay Wilson, İngiliz himayesinde bağımsız Kürdistan kurulması ile ilgili girişimler yapılmasını Londra'ya İngiliz Dışişlerine önerdi. Yüzbaşı E.W.C. Noel, 3 Temmuz 1919 tarihinde Bağdat'tan İstanbul'a geldi. Burada İngiliz Yüksek Komiseri Müsteşarı T.B. Hohler ve Kürtçü liderlerle görüşmeler yaptı. Noel'e Damat Ferit hükümetinin Dâhiliye Nazırı Âdil Bey tarafından Osmanlı postanelerinden şifreli telgraf çekilmesine izin veren bir belge verildi.

Tom Hohler, İngiliz dışişlerindeki meslektaşları Telley'e gönderdiği mektupta. Bağdat'tan İstanbul'a gelen Yüzbaşı Noel ile görüştiğini, Noel'in bir Kürt Lawrence olma hevesinde olduğunu, Mezopotamya'da İngiliz hâkimiyetinin kesin olduğunu, bunun bir doğu sınırı olacağı-

nı ve bu yüzden buradaki Kürt aşiret reisleri ile iyi geçinmek gerektiğini bildirir. Kürt ileri gelenleri ile yapılan toplantıda Noel'in diğer Kürtlerden ayrı olarak dikkat çekmeden bölgeye gitmelerini kararlaştırdıklarını rapor eder. Bu karara rağmen, Tom Hohler, Yüzbaşı Noel'in büyük bir ihtiyatsızlık yaptığını anlatır. Noel Kürt Kulübü'nün toplantısına resmi üniforması ile gitmiştir. İngiliz Yüksek Komiser Müşaviri Hohler, meslektaşı Telley'e gönderdiği raporunda Noel'in bu umursamaz tavrından yakınır.

İngiliz Yüksek Komiserliği siyasi memurlarından Tom Hohler Sir F. Tilley gönderdiği yazıda bu durumu şöyle dile getirmekteydi; "...Benim problemim Kürtler. Noel Bağdat'tan buraya geldi, çok iyi bir insan, çok kudretli biri, fakat diğer bakımından da Kürtlerin Peygamberi olmak istiyor... Korkarım Noel bir Kürt Lawrence'ı olabilir. Mezopotamya şimdi bizim olacağına göre ona bir Kürt Devleti kurdurup kuzey dağlarını böylece koruyabiliriz. Abdülkadir ve onun gibilerle konuştum. Kürdistan'a gidip tesirlerini kullanmalarını istedim. Onlara tesir edebilmek için biz de Türklere hile yapıyoruz diye belki beş defa tekrarlamak mecburiyetinde kaldım. Mamafih Kürtlere fazla itimat edilmez. Majeste'nin hükümetinin amacı Türkleri azami derecede zayıflatmak olduğuna göre Kürtleri bu şekilde harekete getirmek fena değil..." (Ulubelen 1967: 202-203)

İngiltere, Irak petrollerini korumak amacıyla çevirdiği entrikalarına Kürt liderleri de kolayca alet oluyordu. Nitekim 15 Nisan 1919'da Seyyid Abdülkadir, Ryan'ı ziyaret ederek, İngiliz himayesi altında özerk bir Kürdistan, kurulma imkânlarını araştırırken, İngiliz Yüksek - Komiseri Calthorpe Kürt sorunu konusunda tutumunun ne olacağını İngiliz hariciyesinden soruyordu. İngiliz Hariciyesi Kürtlerin pek de hoşlanmayacağı bir cevap veriyordu. Mayıs 1919'da verilen cevapta "Kürtlere rahat oturmaları ve her türlü kışkırtmalardan kaçınarak Paris Barış Konferansı'nın kararlarını beklemelerini" salık veriliyordu. (Sonyel 1973: 28) Bu türde geçiştirmelerle Kürtleri kazanmanın mümkün olmayacağı görüşünden hareket eden Bağdat Komiserliği 13 Haziran'da somut bir tasarı önerdi. Bu tasarı da, "İmadiye dâhil, fakat Zaho hariç ve Mardin'in güneyinden, 37. enlem boyunca Birecik'e değin uzanan bir güney sınırıyla, Fırat boyunca ve Mamuretilaziz, Bitlis, Van İllerinin kuzey sınırıyla belirli yerlerde, İngiliz himayesinde bir Kürdistan öngörüyordu" (Akşin 1983: 535). Bu teklifin fazla rağbet görmediği görülmektedir. İstanbul'daki durumu Dışişlerine bildiren Yüksek Komiser Sir Amiral Artur Calthorpe telinde; "1. Mezopotamya'nın kuzeyindeki Kürtlere yardım etmenin İngiltere'nin çıkarına uygun olacağı fikri. Buraya Kürt ajanları gönderip bunların Binbaşı Noel ile temasa geçmeleri konusunda İstanbul'daki Bedir haniler ve diğer Kürtlerle görüşme yapıldığı,

2. İstanbul'daki Kürtlerin M. Kemal hareketinden kaygı duydukları, 3. Kürt ileri gelenlerinin İngiliz himayesini arzu ettikleri. Mezopotamya'nın güvenliği bakımından da Kürtlerle iyi ilişkiler kurmak gerektiği" (Şimşir 1973:xxx-xxxı) şeklinde yansıtıyordu. İstanbul'daki durumu Amiral Calthorpe'un bu şekilde anlattığı günlerde Kürdistan Teali Cemiyeti üyeleri hükümetle konu ile ilgili görüşmelerde bulunuyorlardı.

Sadarete yapılan görüşmelerde hükümet temsilcileri, onları Osmanlı Devleti'nden ayrılıp bağımsız bir Kürdistan kurmak istemekle suçlarken; Cemiyet üyeleri de Damat Ferit'i Pa-

ris'te Doğu Anadolu'yu Ermenilere peşkeş çekmekle suçladılar. Sonuçta, "Kürdistan'a" bir Kürt 'ün vali atanması ve aynı oranda Kürt memurların atanması kararlaştırıldı" (Akşin 1983:537-538).

Aynı tarihlerde bölgede faaliyet gösteren Bnb. Noel günlüğünde şu hususlara yer vermiştir:

" 14 Haziran- 23 Ağustos

Diyarbakır'dan Halep'e geçtim, orada Bağdat'tan Haziran'ın 26'sında dönen Albay Wilson'la görüştim. Albayın 13 Haziran'ında HMG'ye, kabaca Van, Bitlis, Diyarbakır ve Elazığ vilayetlerini kapsayan İngiliz himayesinde bağımsız bir Kürdistan oluşturulmasını önermiş olduğunu öğrendim. Albayla yapılan görüşmede; İstanbul'a gidip, burada Bedirhan ailesi ve etkili olabilecek başka Kürtlerle görüşüp bu ailelerden bir ya da daha fazla kişiyle beraber Kürdistan'a dönmeme karar verildi. Kürdistan'da sorumluluğunu alacağımız özel görev; Türklerin pan-istlamist propagandalarına ve Kürtleri İngiliz silahlarıyla desteklenmiş Ermeni hâkimiyeti kurulacağına dair asılsız söylentilerle korkutarak bize düşman etme çabalarına karşı faaliyette bulunmaktı." (Noel 2014: 7).

İngiltere, Osmanlı Devleti ve özellikle Kürdistan'ı himayesi altına almak amacıyla faaliyetlerini yoğunlaştırırken; Amerikanın misyonerlerini de endişeyle izliyordu. 19 Ağustos 1919 tarihli telinde Amiral Webb Lord Curzon'a; " ... Amerika, Trabzon ve Erzurum'u içine alan bir Ermenistan'ı himaye edecek. Geri kalan dört vilayeti de bir Kürt Devleti olarak İngilizlerin himayesine bırakıyor. Ben Amerikan misyonerlerinin tehlikeli hareketlerinden korkuyorum, din tesirinde kalıp halkın büyük çoğunluğunu teşkil eden Müslümanlara kötü davranacaklardır" (Ulubelen 1967: 202-203) diyordu.

İngiltere'nin milli harekete karşı olan faaliyetleri Damat Ferit Hükümetlerinin de sempatisini kazandığından işbirliğini de kolaylaştırmıştır. Ali Galip olayı bu işbirliğinin somut örneklerindedir. İngilizlerin Kürtlerle ilgili faaliyetleri konusunda XV. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa, Harbiye Nezareti ve Hükümeti ikaz ederken, "İngilizlerin sadece Kürt aşiretlerini kışkırtmakla kalmayıp bütün Türkiye'yi bir esaret ve zillet içine düşürmek" (Gökbilgin 1973, s.839-840) istediğini belirtiyordu.

İngilizlerin, bölge ile ilgili hedeflerinin; Mezopotamya (1921 den sonra Irak) petroleriyle Ortadoğu'da nüfuz kurma, Hindistan ve Avusturalya ve güneydoğu Asya'ya giden yolları tamamen ele geçirip; güneş batmayan imparatorluğu sürdürme asıl amaçlarıydı. Kürtlerle ilgilenmelerinin ana gayesi de onları amaçları için kullanmaktı. Ancak, İngilizlerin bu niyetlerinin farkında olan Milli Mücadele hareketini yürütenler de tedbirlerini almakta gecikmemişlerdi.

4. MİLLİ MÜCADELECİLERİN İNGİLİZ FAALİYETLERİNE KARŞI ALDIKLARI TEDBİRLER

Milli Mücadele döneminde üzerinde en çok konuşulan konulardan biri de Kürdistan'ın veya Kürtlerin himayesidir. Kürt ve Kürdistan sözcüklerine bağlı olarak ilk aklı gelen ülke de İngiltere olmuştur. İngiltere bu konu ile daha XIX. Yüzyıldan itibaren ilgilenmeye başlamıştır

"East India Company" (Doğu Hindistan Şirketi) 'nin Bağdat'ta bir şubasını açan (1806)

İngiltere, misyonerlik faaliyetlerini de yürütmüştür. İngiltere'nin bölgedeki etkinliği Birinci Dünya Savaşından sonra da olmuştur. İngiltere'nin bölge ile ilgilenmesinin asıl nedenlerinden biri ve başta geleni Irak Petrolleri idi. Burada Kürt unsurunun bulunması Kürtlerin İngiltere bakımından önemini arttırıyordu. İngiltere amacına ulaşmak için Kürt ayrılıkçılığını teşvik etmekte idi. Fakat önemli bir engelle karşı karşıyaydı ki, bu da başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere diğer İtilaf Devletleri'nin Ermenilerden yana siyaset izlemeleri idi." (Akşin 1983: 534)

İtilaf Devletleri arasındaki bu anlaşmazlıklar Türk Milletinin mücadelesini daha etkin yürütmesine fırsat sağlayacaktır. Nitekim Kürt liderlerinden Şeyh Abdülkadir başkanlığında bir heyet İngiliz Yüksek Komiserliği siyasi memurlarından Andrew Ryan'ı ziyaret ederek, Kürtlerin o sıralarda Ermenilere söz verilen Doğu illerindeki toprakları üzerinde hakları olduğunu; bu bölgelerde nüfusun çoğunluğunu teşkil ettiklerini bildiriyordu. Kürt emellerinin ihmal edileceğinden kaygı duyduklarını belirtiyordu. (Sonyel 1973: 26)

Milli Mücadeleyi yürütenler düşmanla olduğu kadar İngilizlerle mücadele etmişlerdir. Mustafa Kemal, İngilizlerin faaliyetlerini tesirsiz hale getirmek için aşiret reislerine mektuplar göndererek onları birliğe çağırıyordu. (Atatürk 1984: 24-29) Milli Mücadelecilerin yazışmalarında İngiliz Binbaşı Noel'in faaliyetlerine karşı tedbir alınması da geniş biçimde yer almıştır (Atatürk 1984: 38-43). Mustafa Kemal, eski mebuslardan birine gönderdiği yazıda şöyle diyordu:

" Şifre

Sivas, 9.9.1919

Eski Mebus, Sağır zadelerden Halit Beyefendiye

Kemah

İngiliz koruyuculuğunda müstakil bir Kürdistan kurulması maksadıyla propaganda yapmakta olan İngiliz binbaşılardan mister Novil'in din ve milliyetlerini satmış Kürt beylerinden Ekrem, Kâmran, Ali Celadet'le birlikte Malatya'ya geldiği ve İstanbul Hükümetini tutan, yani millet ve vatan 'haini olan Harput valisinin de bunlara katıldığı ve Bedirhanlılardan Malatya Mutasarrıfı Halil beyle birlikte güyâ postayı soyan hırsızları takip bahanesiyle (silahlı) Kürtler'i toplamaya giriştikleri haber alındı. Tabii olarak zararların önlenmesi için askeri ve milli tedbirlere başvuruldu. Şu kadar ki, Kürtlerin kutsal Halifelik makamına ve vatana olan bağlılıklarını göstermek üzere bazı ağaların bir miktar Kürt kuvvetiyle birlikte Malatya'ya doğru yola çıkıp Padişah ve millete karşı İngilizlerle işbirliği yapmak hainliğine kalkışan ve yörenin temiz yürekli Kürtlerini posta hırsızlarını takip yalanıyla toplayarak, onların boş yere öldürülmelerine ve Padişaha, millete karşı başkaldırmış duruma sokulmalarına sebep olacak olan vatan hainlerinin alçaklıklarını, sözünü ettiğim Kürtlere en çabuk yoldan bildirip çağrıya uymalarının sağlanmasına çaba göstermeniz önemle istenmektedir. Mümkünse, bu işe hemen başlanarak sonucunun bildirilmesini rica ederim.

Mustafa Kemal" (Atatürk 1984: 38)

Mustafa Kemal ve arkadaşları İngiltere himayesinde bir Kürdistan kurulmasına karşı bu türde tedbirler alırken, 12 Eylül'de Damat Ferit İngilizlerle anlaşıyordu.

1920 yılında İngiltere'nin faaliyetleri daha yoğunlaşırken barış konferanslarında da etkinliğini devam ettiriyordu. San-Remo konferansında imzalanan Sevr antlaşması ile İngiltere amacına-ulaşır gibi gözüküyordu. Ama bu antlaşma yürürlüğe girmeyecekti. Sevr antlaşmasınının 62, 63 ve 64. maddeleri Kürdistan konusu ile ilgili olup özetle şu şekildeydi:

"İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilcilerinden oluşan bir komisyon, antlaşmanın yürürlüğe girmesinden başlayarak 6 ay içinde, Fırat nehrinin Doğusunda Ermenistan'ın Güneyinde ve Türkiye'nin Suriye ve Mezopotamya sınırınının Kuzeyinde kalan, Kürdistan toprakları için mahalli özerklik tasarısı hazırlayacaklardır

Adlaşmanın yürürlüğe girmesinden başlayarak 1 yıl içinde, Kürtler, Milletler Cemiyeti konseyine başvurarak yukarıda belirtilen bölge halkının çoğunluğunun Türkiye'den ayrılmak istediklerini gösterebilirlerse ve Konsey de bağımsızlığı uygun görürse, Türkiye bunu kabul edecek ve bu bölgedeki bütün haklarından vazgeçecekti

Ayrıca, Müttefik devletler, Musul vilayetindeki Kürtlerin (bağımsız olduğu takdirde) Kürt Devleti'ne katılmak istemeleri halinde bunu kabul edeceklerdir" (Kürkçüoğlu 1978: 75)

Uygulanamayan 10 Ağustos 1920 tarihli Sevr antlaşmasına rağmen anlaşmalar çeşitli biçimlerde devam ediyordu. Nitekim Şerif Paşa 20 Aralık 1920'de Bogos Nubar Paşa ile anlaşma yaparak sözde Ermeni ve Kürt anlaşmasını sağlıyordu. (Tunaya, 1986: 196)

Milli Mücadele hareketini yürütenlerin 1920 yılı sonlarında Ermenilere karşı kazandığı zafer, Kürt sorununun veya İngiliz Himayesinde bir Kürdistan kurulması hayallerini ortadan kaldırmaya başlamıştır. Mustafa Kemal'in bölgedeki aşiret reislerini, uyararak yerinde tedbirler alması en etkili yöntemlerden olurken, daha sonraki mücadele daha çok Hürriyet ve İtilaf ile İngiliz destekli Kürdistan Teali cemiyeti üzerinde olmuştur.

5. SONUÇ:

İngiltere'nin Osmanlı Devleti ile karşı karşıya gelmesi XVIII yüzyıla dayanmakla birlikte, XIX. yüzyıldaki ilişkileri çok önemlidir. Osmanlı Devletine karşı, 1878 Berlin Antlaşması'na kadar bir denge politikası takip eden İngilizler, sonraki yıllarda Osmanlı Devleti'nin parçalanmasının kaçınılmaz olduğu öngörüsüyle, bu devletin parçalanması yolunda bir politika takip etmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle birlikte; "Yeni Dünya Düzeni" kurma konusunda fikir ayrılıkları olan itilaf devletleri, Paris Barış Konferansıyla bu düşüncelerini gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Barış konferansı adıyla toplanan ve günümüze kadar pek çok sorunun kaynağını teşkil eden (İkinci Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti'nin paylaşılması, vb. gibi) bu konferans Türk tarihi ve Türk milletinin geleceği açısından da önemlidir. Birinci Dünya Savaşı öncesi Rusya, Fransa, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve İtalya gibi ülkelerin Osmanlı Devleti'ne karşı izledikleri politika ile savaş sırasında ve sonrasında izledikleri politikayı da ortaya koymadan Milli Mücadele hareketini iyi tahlil etmek mümkün değildir.

19. yüzyıl başlarından itibaren İngilizlerin, Osmanlı Devleti ve coğrafyasına ilgisi sanayileşmesiyle birlikte giderek daha fazla artmıştır. Birinci Dünya savaşının sona ermesi, İngiltere'ye Ortadoğu'yu istediği şekilde şekillendirmek için büyük bir fırsat oluşturmuştur. Güneş batmayan imparatorluğun, en önemli ayaklarından birisi Akdeniz havzası ve bugünkü "Ortadoğu bölgesi" olmuştur. İngilizler bu emellerini gerçekleştirme ve sürdürmede, kendi "himayetleri" altında bir "Kürdistan'ın" kurulmasının çok önemli olduğu düşüncesiyle "sözde self-determination hakkını" kılıf olarak kullanarak bölgeyi ele geçirmek için çeşitli faaliyetlerde bulunmuş, İngiliz istihbarat subayı Bnb. Noel'i bu amaçla bölgeye göndermişlerdir.

Rusya'nın bölgede faaliyet yürüterek Ermenileri hem Kürtlere, hem de Türklere karşı kıskırtması karşısında İngiltere de bölgede daha etkin bir politika yürütmek amacıyla yönelik olarak; bölgeye gönderdiği ajanlarından bölgedeki etnik unsurların birbirleri ile olan ilişkilerini kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirme çalışmıştır. Anadolu'da faaliyetlerini sürdüren Binbaşı Noel, başta Seyit Abdülkadir olmak üzere birçok ileri gelen Kürt ile görüşme gerçekleştirmiş ve bu görüşmelerinden elde ettiği sonuçları yetkili makamlarla paylaşmıştır. Binbaşı Noel'in Kürtler için hayalini kurduğu devletin sınırları ile Ermeni devletinin sınırlarının Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da kesişmesi, ona bir tercih yapma zorunluluğunu hissettirmiştir. Bu zorunlulukta Kürtlerden yana tavır alan Binbaşı Noel'in Türklere Kürtleri birbirinden suni olarak ayırma planları da tutmamıştır. Çünkü Milli Mücadele hareketini yürütenler, bölgedeki Kürt liderlerle yürüttüğü iyi ilişkiler sonucunda Kürt halkının bu bağımsızlık hareketinin yanında yer almasını sağlamışlardır.

KAYNAKLAR

- Akşin Sina, İstanbul Hükümetleri Ve Milli Mücadele, İstanbul 1983.
- Atatürk, M. Kemal, Nutuk Belgeler, c.III, Ankara 1984.
- Bayur , Yusuf Hikmet, Türk İnkılabı Tarihi, c.III, ks.III, Ankara 1983.
- Gökbilgin, Tayyip, "1919'da Anadolu'da Yabancı İşgal ve Tahriklerinin Doğurduğu Problemler" , VII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 1973.
- Kartın,Cengiz,<http://haypedia.com/makale/Osmanli%C4%B1%20Tarihi/0bc92947-ca59-4c35-a435-8c60f619009f.pdf>
- Karal, Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, c.VIII, TTK Yayınları, Ankara 1962.
- Kadir Kasalak, "Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Irak'ta Çıkan Hille İsyanlarında İngilizlerin Rolü", Sosyal Bilimler Dergisi The Journal of Social Science, Yıl:3, Sayı:7, Haziran 2016, s.429-438.
- Kürkçüoğlu, Ömer, Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926) , Ankara 1978.
- Sonyel , Salahi, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I, Ankara 1973.
- Şimşir, Bilal, İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1920), c.I, Ankara 1973.
- Tunaya, Tanık Zafer, Türkiye'de Siyasal Partiler, c.II, İstanbul 1986, s.196.
- Ulubelen Erol, İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye, İstanbul 1967.